

KANT'IN DÜŞÜNÇESİNDE ÖZGÜRLÜĞÜN ASIL DAYANAĞI OLARAK ZORUNLU AHLAK YASASI

Çağdaş Emrah ÇAĞLIYAN*

ÖZ

Düşünce tarihinde pek çok problem, ele alındığı çağın gereklerine göre biçimlense de, bu problemlerin irdelenme şekli pek az değişiklik gösterir. Örneğin, özgürlük üzerine düşünürken, onu yasadan tümüyle bağışık olma anlamında bir serbestlik durumuyla da bir tutsak, ya da insanın kendi eylemleri üzerinde egemen olabilmesine dayanak teşkil eden bir yasalılıkla da bağdaştırsak, aynı kavram dağarcığı içinde yol alırız: Bir şekilde özgürlük kavramını ele alırken kendimizi her zaman yasa kavramına varmış buluruz. Bunun yanında, yasadan bağışıklığı benimsediğimizde, insanlar arasında bir uzlaşma zemini kurmakta zorlanırız; ancak bu zemini kuracağımız bir yasalılık için de meşru bir dayanak bulabilmemiz aynı şekilde güçtür. Dolayısıyla, insanın kuşkuculuğun yıkıcılığını savuşturabilmek adına kurduğu temeller kuşkuculuk tarafından sarsılmaya devam eder, her sarsıntıdan sonra daha sağlam kurulsada, sarsıntı da her seferinde gücünü arttırmayı sürdürür.

Kant'ın özgürlüğü ahlak yasasıyla bağdaştırarak çözme çabası, bu sarsıntının en şiddetli olduğu anda sağladığı güçlü temel bakımından, çağımız tartışmaları için dahi yol gösterici niteliktedir. Hatırlamak gerekirse, doğaya ilişkin bilginin kaynağındaki deneyimin, başlıca doğa yasası olan nedenselliği dahi kavramakta aciz kaldığı yönündeki eleştiriye karşı, Kant, nedensellik dahil olmak üzere doğaya tüm yasalılığını anlama yetisinin buyurduğunu ileri sürer. Ancak insan aklı, yasalarını duyulur dünyaya buyurmakla yetinemez, aynı yasaları düşünülür dünyaya da uygular ve bunu yaptığında da her zaman açmaz düşer. Ancak, Kant'a göre, duyulur olana ait her şeyden, tüm eğilim ve ilgilerimizden bağımsızlaşabilmemiz yoluyla, düşünülür dünyaya ilişkin gerçek yasalılığı ortaya koyabiliriz ki, ancak bu yasalılık, özgürlükle tam anlamıyla uyumludur. Bu bakımdan özgürlük, hem düşünülür dünyaya ilişkin temel yasalılığa işaret eder, hem de tüm insanlar arasında bir uzlaşma zeminine olanak hazırlar.

Bu bağlamda, çalışmamızda, Kant'ın ahlak yasasıyla tam uyumlu kılınmış özgürlük anlayışını irdelenecek ve filozofun tüm insanlar için kurmayı amaçladığı bu zemini her aşamada göz önünde bulunduracağız. Çünkü ancak böyle bir zemin, yasalılığı insanın alçaltılmasının önüne geçecek şekilde kurar ve her türlü yergiye karşı ayakta kalmayı sürdürür.

Anahtar Sözcükler: Kant; Ahlak Yasası; Koşulsuz Buyruk; Özgürlük, Ödev.

* Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi.

FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi) FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences)

2019 Güz, sayı: 28, ss. 101-119

Fall 2019, issue: 28, pp.: 101-119

Makalenin geliş tarihi: 18.09.2019

Submission Date: 18 September 2019

Makalenin kabul tarihi: 20.10.2019

Approval Date: 26 October 2019

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf>

ISSN 2618-5784

CATEGORICAL IMPERATIVE AS THE MAIN FOUNDATION OF FREEDOM IN KANT'S THOUGHT

ABSTRACT

Although many problems in the history of thought have been shaped according to the requirements of the age in which they are dealt with, the manner in which these problems are examined varies very little. For example, when we think about freedom, if we hold it with a state of freedom in the sense of being completely exempt from the law or if we associate it with a lawfulness that underlies human sovereignty over his actions, we proceed in the same repertoire: When we take the concept of freedom in a way, we always find ourselves in the concept of law. Besides of it, when we embark on the exemption from the law, it would be very hard to establish a basis of consensus between people; however, it is equally difficult for us to find a legitimate basis for lawfulness in which we will establish this ground. Therefore, the foundations established by human beings to ward off the destructiveness of skepticism continue to be shaken by skepticism, although they are established more robustly after each quake, the quake continues to increase its strength each time.

Kant's attempt to solve freedom problem by harmonizing it with the moral law, in terms of the strong foundation that this quake provides when it is most severe, it is a guide even for the discussions in the time we live in. To remind, against the criticism about, as our primary source of knowledge about nature, experience is incapable to understand the main law of nature, causality; Kant claims that understanding orders the laws of the nature including causality. But human's reason cannot settle down by ordering to the tangible world its laws, the reason also tend to order the same laws to the intelligible world, and then it falls into dead end. But, according to Kant, by only becoming exempt from everything from the tangible world, all of our tendencies and interests, we can reveal the real laws of the intelligible world, and only these laws are fully compatible with the concept of freedom. In this respect, freedom refers to the basic lawfulness of the intelligible world, as well as paves the way for a consensus for all people.

In this context, in our study we will examine Kant's understanding of freedom fully harmonized with the moral law and will consider this basis the philosopher intended to establish for all people at every phases. Because only such a basis establishes the lawfulness in a way to prevent the degradation of the human being and continues to stand against all kinds of criticism.

Keywords: Kant; Moral Law; Categorical Imperative; Freedom; Duty.

Giriş

Özgürlük üzerine düşünmek, bu kavramın kendisinde taşıdığı anlam bulanıklığını göz önünde bulundurduğumuzda, çok fazla güçlük barındırır. Bu konuda, ilkin, genel eğilimimiz, kişilerin herhangi bir engelle karşılaşmaksızın, istedikleri gibi eylemde bulunmasını özgürlüğün açıklaması olarak sunmaktır. Ancak tanımımız üzerine yapacağımız daha derin bir usamlama ile, kavramın bulanıklığını hiçbir şekilde gideremediğimizi görürüz. Öncelikle, isteklerimizin özgürlükle ne kadar bağdaştığı açık değildir; ayrıca tanımımızda özgürlüğü eşitlediğimiz salt serbestlik durumu, insanın, kendi eğilim ve dürtülerinden kaynaklanan rastlantıların güdümüne kolaylıkla kapılmasına da olanak verir ve kişilerin bu şekildeki sürüklenişi üzerinde ne kadar pay sahibi olabildikleri kuşkulu kalır. Burada tasarlanmaya çalışıldığı şekliyle insan, tüm yasahlıklardan bağımsız kılınmıştır ama onun özgür eylemleri üzerinde uzlaşılacak hiçbir belirlenim de kalmamıştır. Bununla birlikte, özgürlük konusundaki usamlamamızı, insanın kendi eylemleri üzerindeki egemenliğini daha açık kılacak şekilde geliştirecek, onun eylemlerini belirleyen ussal yanının ve akli uyarınca koyduğu yasanın izini sürmeye çalışırız.

Çalışmamızda inceleyeceğimiz, Kant'ın açıklamasını sunduğu şekliyle özgürlük de, kendi koyduğumuz yasa uyarınca eylemde bulunmamıza işaret eder. Bu yasayı belirlemek ise, tüm eğilim ve dürtülerimizden sıyrılmamızı ve böylelikle yaşamızın genelleştirilebilir olup olmadığını sorgulamamızı gerektirir. İşte, özgürlüğün edimselleşmesini sağlayacak ahlak yasası, bu şekilde genelleştirilmeye uygun olan maksimler uyarınca eylemde bulunmamıza dayanır. Yani özgürlük, ilkin, duyulur varoluşumuza ait, bizi tutsak kılan eğilimlerimizin üzerine yükselmemiz, ardından salt düşünülür varoluşumuzdan hareketle belirlediğimiz yasalar uyarınca davranmamıza işaret eder. Her insan, akıl sahibi olması nedeniyle, bu özgürlüğe ulaşma yetisine sahiptir ve duyulur varoluşlarına ait belirlenimlerden kurtulduklarında, bilincine vardıkları ahlak yasası üzerinde uzlaşmalarının önünde hiçbir engel yoktur.

Bu noktadan hareketle, Kant'ın düşüncesi, yalnızca insanın edimsel özgürlüğünün bir açıklamasını vermekle kalmaz, aynı zamanda döneminin deneyici düşünsel ikliminin yıkılmış olduğu bir genel uzlaşma olanağına temel sağlar. Böyle bir temelin kabul edilmesi, insanı da salt çıkarıcılıkla betimlenmekten kurtaracak ve tüm kişilerin, akıl sahibi bir varlığa yaraşır şekilde bir yaşam sürmesi yolundaki çabaları haklı çıkaracaktır. Dolayısıyla, en göz önünde olan olgular konusunda dahi kuşkuya kapılıp yalnızca karamsarlık aşılacak yerine, görgül olarak hiçbir şekilde karşılaşmadığımız

KANT'IN DÜŞÜNÇESİNDE ÖZGÜRLÜĞÜN ASIL DAYANAĞI OLARAK
ZORUNLU AHLAK YASASI

Çağdaş Emrah ÇAĞLIYAN

idelerde dahi, yalnızca kendi yaşamımız üzerindeki etkisinden yola çıkarak, dayanak noktaları bulmak, bizi herkes için geçerli bir özgürlük düşüncesine daha çok yaklaştırır. Ancak bu ereğe yaklaşmak yoluyla da, sürdürdüğümüz yaşantılarda da özgürlüğe kavuşabilmemiz daha olası kılınmış olur.

Kant'ın Öğretisinde Ahlak Yasası Uyarınca Edimselleşen Özgürlük

İnsan aklı, özgürlük ve yasa kavramlarını, bu kavramlar arasında çelişki ya da uzlaşma bulması farketmeksizin, birbiriyle ilişkilendirerek düşünme eğilimindedir. Özgürlük, salt bir serbestlik durumundan ibaret sayıldığında, yasa yalnızca kısıtlayıcı bir unsur, bir engel gibi görünür; ancak özgürlük edimselleştiği koşullara dayanılarak ele alındığında, onun gerçekleşmesinin ardında bazı yasalılıklar aranır. Bununla birlikte, görmezden gelinemeyecek bir nokta vardır ki, her iki durumda da yasa kavramı, akıl ile ilişkilendirilmekten alıkonulamaz; dolayısıyla yasanın horgörülmesi durumunda genellikle insan aklının da horgörülmesi söz konusudur. Öyle ki, aklın kendisi yalnızca sınırlayıcı ve tektipleştirici bir güce indirgenir ve özgürlüğün izi ancak aklın –dolayısıyla aklın koyduğu yasaların– dışında sürülmeye çalışılır. Ancak, böyle bir özgürlüğün kendisi, amaçsız bir savrulmadan daha öte bir anlam taşımaz ve herhangi bir biçimden yoksun olduğu için onun mahiyetine –ve hatta varolup olmadığına– yönelik bir yargı vermek olanaksızlaşır. Özgürlük, yasa ile uzlaştırıldığında ise, buradaki yasanın, akıl tarafından, dolayısıyla insan olarak hepimize içkin bir güç tarafından, konulmuş olduğuna dikkat çekilir. Böylece, bu akıl, kişiyi doğanın zorunlu yasalarıyla belirlenmiş evrenin üzerine yükseltir, kendi istenci uyarınca belirlenmiş yasalarla tanıştırır ve böylelikle gerçek anlamıyla özgürlüğe ulaştırır.

Bu bağlamda, özgürlük ve yasa arasındaki uzlaşmayı açık şekilde ortaya koyup özgürlüğü olanaklı kılacak yasaları aklın pratik yetisinden çıkarılabilecek Kant'ın dizgesi, bize edimsel bir özgürlük tasarımı sunma yetkinliğinde görünür. Ancak özgürlüğe ilişkin ussal ilkeleri serimlemeye geçmeden önce, Kant'ın düşüncesinde aklın doğa yasaları karşısındaki konumuna da dikkat çekmemiz yararlı olacaktır. Öncelikle belirtmemiz gerekir ki, Kant'ın dizgesini şekillendiren düşünsel iklimde, bilindiği üzere, Hume'un nedensellik eleştirisinin büyük etkisi vardır. Kısaca anımsamamız gerekirse, bu eleştiride, deneyim tek bilgi kaynağımız olarak görülmekle birlikte, deneyimden edindiğimiz çıkarımların hiçbir dayanağının olmadığı açığa vurulur; bizim aralarında nedensel bir bağlantı varsaydığımız doğa bilgileri, salt alışkanlığa indirgenir. Biz, örneğin, güneş altındayken taşın ısındığını

farkederiz ve taşın ısınmasını güneş ışınlarının geliş açısına bağlarız. Ancak bu bağlantıyı kuran bizizdir, tek bilgi kaynağımız olan deneyim bu iki olgu arasındaki bağlantıyı kurmamız için yeterli zemini sağlamaz; biz buradaki ardışıklığı görmeye alıştığımız için bu bağlantıyı varsayabiliriz. Kant, deneyimi asıl bilgi kaynağımız olarak görmek ve varsaydığımız bağlantıların deneyimde temellenemeyeceğini kabul etmek bakımından Hume ile birleşir: “Deneyim, hiç kuşkusuz bize neyin var olduğunu söyler, ama zorunlu olarak başka türlü değil de öyle olması gerektiğini değil. Bu yüzden bize hiçbir gerçek evrensellik vermez (...)”¹. Ancak, Kant’a göre, bu noktaya kadar tümüyle haklı olan Hume, eleştirisinde bu bağlantıyı kurmamızı sağlayan yasalılığın kaynağını görmesine yetecek kadar ilerleyememiştir: Deney bize yasaları veremiyor olsa da, biz deney dünyasını yasalılıktan bağımsız şekilde kavramayız; tersine ancak bu yasalılık, deneyi mümkün kılar. Öyleyse, deneyi olanaklı kılan ve ondaki nedensel bağlantıları içeren yasalar, deneyden önce bizde, yani edindiğimiz bilgiyi yapılandıran anlama yetimizde mevcuttur: “(...) deney yargıları nesnel geçerliklerini nesnenin dolaysız bilgisinden değil (...), sırf deneysel yargıların genel geçerliğinin koşulundan alırlar; bu koşul hiçbir zaman deneysel, hatta duyusal koşullara değil, saf bir anlama yetisi kavramına dayanır”². Dolayısıyla, nesnelere ancak anlama yetimizden gelen ilkelere hareketle yaklaşmamız yoluyla ki, onlar hakkında kesin bir bilgiye erişebilmemiz olanaklı olur; nesnelere bize tümüyle dışsal kaldığı durumda ise onlar hakkında verdiğimiz yargılara hiçbir gerekçe bulamayız.

Kant’ın düşüncesinin getirdiği asıl yenilik de buradadır; akıl, daha doğru ifadeyle anlama yetisi, yasaları dış dünyada yöneldiği nesnelere yığınını edilgin biçimde gözlemleyerek çıkarsamaz; kendi içinde taşıdığı yasalar uyarınca bu dünyayı kurar. Bu nedenledir ki, deney dünyasına yaklaşırken, kendi etkin gücünün ayırıcılığı olması gerekir: “Us bir elinde ilkeleri (...) ve ötekinde bu ilkelere göre tasarladığı deney ile, doğaya hiç kuşkusuz ondan öğrenmek için yaklaşmalıdır, ama kendini öğretmenin söylemek istediği her şeyi dinlemeye bırakan bir öğrencinin değil, tersine tanıdığı kendi ortaya sürdüğü soruları yanıtlamaya zorlayan bir yargıcın niteliği içinde”³. Dolayısıyla, doğa yasalarını deney yoluyla çıkarıyor olsak da, nesnelere gözlemlerken kurduğumuz bağlantı anlama yetimizden kaynaklanır; hatta bu deney, ancak bizde deney öncesi bulunan bu yasalar aracılığıyla olanaklı olur. O halde, Kant’ın belirttiği üzere: “(...) anlama yetisi yasalarını doğadan almaz,

¹ Immanuel Kant; *Arı Usun Eleştirisi*; Çev. Aziz Yardımlı; İdea Yayınevi; İstanbul; 1993; 37.

² Immanuel Kant; *Prolegomena*; Çev. İonna Kuçuradi, Yusuf Örnek; Türkiye Felsefe Kurumu; Ankara; 2011; 49.

³ Immanuel Kant; 1993; 24.

onları doğaya buyurur (...)"⁴. Öyle ki, duyulur dünyanın nesnelere geometrik şekiller biçiminde algılayan ve bu şekillere birtakım yasalar atfetmekten geri duramayan, yine anlama yetimizdir: "Uzam öylesine tekbiçimli ve kendisine özgü özellikler bakımından öylesine belirsizdir ki, onda bir doğa yasaları hazinesi aramak, kuşkusuz, söz konusu değildir. Buna karşılık, uzamı daire, koni ve küre şeklinde belirleyen şey, bunları kurmanın birliğinin temelini taşıyan anlama yetisidir"⁵. Bu doğrultuda, bilgiyi deney yoluyla ediniyor olsak dahi, bu deneyin zeminini ancak anlama yetimizin verdiği birliğin ve koyduğu yasaların sağladığı açıklık kazanmaktadır.

Bununla birlikte, anlama yetisi, deneyden gelen verileri birlik ve yasalılık içinde toplayıp birleştiriyor olsa dahi, edimlerinde deney tarafından koşullandırılmış ve sınırlandırılmıştır. Aklımız ise, bu bağımlılık nedeniyle tam bir doyum sağlayamaz, dolayısıyla anlama yetimizin kurduğu bağlantıları, deney alanının ötesine taşır, böylece; "bir yandan bunca uzaklara giden bu dizide hiçbir deneyin kavrayamayacağı deney nesnelere tasarımlar, bir yandan da (bu diziyi tamamlamak için) deneyin büsbütün dışında noumenon'lar arar; öyle ki bu zinciri onlara bağlayabilsin (...)"⁶. Bu noktada, anlaşılmalıdır ki, deneyin ötesine, metafizik alanına geçme eğilimi, aklın doğal yapısına özgüdür. Bu eğilim, aklın asla doğruluğu ya da yanlışlığı kanıtlanamayacak idelerle uğraşmasını getirir ve bu alandaki temellendirme çabaları, en sonunda alaya alınmaktan kurtulamaz. Böylece, metafiziğe yönelme eğilimine ilişkin küçümseme, en katı bir deneyciliği benimsemeye yol açar ki; burada artık insan aklını huzura erdirecek hiçbir dayanağın varlığından söz edilemez. Hatta böyle bir deneycilikte biraz daha ilerlediğimizde kendi değişken algılarımızın dışında hiçbir dayanak bulamadığımız bir "sezgiciliğe" varabiliriz ki, artık herhangi bir görüş nesnesinin varlığına ilişkin dahi yargı verebilmemiz olanaksızlaşır. Bu bağlamda, Kant'ın da yaptığı üzere, metafizik eğiliminin aklın yapısının bir gereği olduğunu göz önünde bulundurmamız önem taşır: "(...) tüm insanlarda, us kendini kurgul düşünce düzeyine dek genişletir genişletmez, herhangi bir metafizik her zaman olmuştur ve her zaman olmayı sürdürecektir"⁷. Ne de olsa, deney dünyası, bir rastlantısallıklar ve değişkenlikler alanıdır ve akıl bu dünyaya bağımlı şekilde ortaya koyduğu yasaları, kendince bir doyum sağlayacağı daha üst mercilere de uygulamaktan geri duramaz.

⁴ Immanuel Kant; 2011; 72.

⁵ A.g.e.; 74.

⁶ A.g.e.; 85 - 86.

⁷ Immanuel Kant; 1993; 45.

Böylece, Kant'a göre, akıl, deney dünyasının dışında, en sonunda üç temel nesneye, "istenç özgürlüğü, ruhun ölümsüzlüğü ve Tanrının varoluşu"na yönelir. Yine de, elimizde hiçbir görgül verinin bulunmadığı bu konulara usun teorik ilkeleriyle yaklaşmak, sonunda hiçbir kesin bilgiye ulaşamayacak olmamız yönünden, beyhude bir çabadır. Ancak, Kant'ın belirttiği üzere, "(...) bunların kendilerinin yine uzak amaçları vardır, eş deyişle, eğer istenç özgürse, eğer bir Tanrı ve gelecek bir dünya varsa, neyin yapılacağı" ⁸. Dolayısıyla, bu idelerin teorik bilgisine kesin bir şekilde erişemeyecek ve onları tam anlamıyla kavrayamayacak olsak da, bu idelere pratik bilgi bakımından bir temel sağlayabiliriz ⁹. Daha açık ifade etmeye çalışırsak, örneğin Tanrı'nın varlığını kabul edip etmeyeceğimizin, özgür bir istence sahip olup olmamamızın ya da bedensel varoluşumuz sona erdiğinde tinsel bir sonsuz yaşama kavuşup kavuşmayacağımızın teorik bir temellendirmesine girişmenin hiçbir anlamı yoktur; bu konulardaki uslamamamız, sonunda anlamsız bir söz yığına dönüşmekten kurtulamaz. Ancak bu idelerin varlığını kabul etmemizin, bizim ahlaksal yaşamımızda doğrudan karşılığı vardır ve ancak bu karşılıktan yola çıkarak bu konularda konuşma hakkımız olabilir. Öyleyse görülmektedir ki, Kant, dinselikle bağdaştırılabilecek her türlü zorunlu yasanın temelini ahlaksal yasada bulur, ahlaksal yasayı dinselliğe dayandırmaz ¹⁰

Bu noktadan hareketle, Kant'ın düşüncesi doğrultusunda, yapılması gereken, aklın deney dünyasında teorik bir kavrayışına eriştiği nedensel ilkelerin bir benzerini düşünülür dünyanın idelerinden yola çıkarak pratik alanda ortaya koymaktır. Bu bağlamda; "(...) aklın nedenselliği, kendileri ide olan nesnel nedenler onun belirleyicileri olarak görüldüğünde, duyular dünyasındaki etkileri bakımından özgürlüktür" ¹¹. Bilgiyi olanaklı kılmak adına, aklın teorik yasalarının bir anlam taşıdığı deney dünyası ile düşünülür dünya arasında yapılan ayrımla birlikte, özgürlük de duyulur dünyadaki nedenselliğin düşünülür dünyadaki karşılığına dönüşür. Duyulur dünyadan başka hiçbir bilgi kaynağı tanımayan ama orada da yalnızca, aklın hiçbir şekilde söz sahibi olmadığı, bir nesnel yığına bulan deneycilik ise, özgürlüğe ilişkin bir kavrayış geliştirmekten uzak görünür. Bu nedenle Kant için; "Özgürlük kavramı bütün deneycilerin takıldığı engeldir; buna karşılık,

⁸ A.g.e. 366.

⁹ Immanuel Kant; *Pratik Aklın Eleştirisi*, Çev. İonna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Fusun Akatlı; Türkiye Felsefe Kurumu; Ankara; 2009a; 4.

¹⁰ Freckerick Copleston; *A History of Philosophy – Volume VI – Modern Philosophy: From The French Enlightenment to Kant*; Doubleday Publishing, New York – USA; 1994; 313; Ernst Cassirer; *Rousseau, Kant, Goethe*; Çev. Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Yayınları; İstanbul; 2014; 44.

¹¹ Immanuel Kant; 2011; 99.

KANT'IN DÜŞÜNCESİNDE ÖZGÜRLÜĞÜN ASIL DAYANAĞI OLARAK
ZORUNLU AHLAK YASASI

Çağdaş Emrah ÇAĞLIYAN

zorunlu olarak akılcı bir yol izlemeleri gerektiğini bu kavram aracılığıyla gören eleştirci ahlakçılar için, en yüce pratik ilkelerin anahtarıdır”¹². Düşünülür ideleri bizim pratik yasalar devşireceğimiz bir kaynağa dönüştüren de yine bu anahtardır. Ancak özgürlük aracılığıyla koyacağımız pratik yasalar uyarınca eylediğimizde, istememizi insana özgü kılmış oluruz.

Özgürlük, aklın düşünülür dünyaya ilişkin ilkelerini dayandırdığı temel hareket noktası olduğu için, duyulur dünyayla ilgili her türlü eğilimden bağımsıktır. Yani özgürlük, akıl sahibi varlıkların duyusal eğilim ve dürtülerinden tümüyle bağımsızlaşmaları ve yalnızca akıllarından hareketle kendilerine ilke belirlemeleri durumunda işlerlik kazanır. Bununla birlikte, yasayı üzerimizde ağırlık oluşturan dışsal bir güç gibi hissederiz, onun istencimiz üzerindeki baskılayıcı yanı gözümüze daha çok batar. Ancak istencimiz, yasa ile olan ilişkisinde, yasa tarafından edilgin bir şekilde hizaya sokulamaz. Tam tersine, Kant'ın düşüncesini göz önüne aldığımızda, yasanın temel dayanağı insanın istencidir. Ve ancak istencin özerk olması bu yasaya evrensellik niteliğini kazandırır¹³. Böyle olduğu içindir ki, istencimizin özerkliğinden kaynaklanan özgürlük, zorunlu ahlak yasasıyla uyumlu biçimde, salt ödev uyarınca eylemde bulunmanın asli zeminini oluşturur¹⁴.

108

Akıl sahibi varlıklar, ancak istençlerinin tam anlamıyla özerk hale gelebilmesiyle duyulur dünyanın getirdiği zorunluluklara bağımlı olan hayvansal yanlarının üzerine yükselerek özgürleşir. Bu özgürlük de, ancak pratik alanda yasa koyucu bir merci haline geldiğinde onun uzantılarının deneyimdeki somut karşılıkları bulgulanabilir¹⁵. Dolayısıyla özgürlük, ilkin kişiye özgü, rastlantısal tüm eğilim ve dürtülerden bağımsız olmayı gerektirir ki, bu aynı zamanda koyacağımız yasaların da genel geçerliğini güvenceye alır. Kant'ın ifadesiyle: “Akıl, istemeyi pratik bir yasayla, haz ve acı duygusu – hatta bu haz yasanın kendisinden alınan bir haz olsa bile- araya girmeksizin, dolaysız olarak belirler ve ancak saf akıl olarak pratik olabildiği için, yasa koyucu olabilir”¹⁶. Eylemlerimizin ilkesini, aklımız yardımıyla, tüm eğilimlerimizden bağımsızlaşarak belirlediğimizde öncelikle ahlak yasasının bilincine varırız; aklımızın her türlü dış koşuldan bağımsızlaşarak belirlediği ahlak yasası, böylece, doğrudan özgürlüğün bir gereği olarak ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan, ahlak alanında, teorik aklımızın gücü dahilinde olmayan “hiçbir

¹² Immanuel Kant; 2009a; 8.

¹³ Freckerick Copleston; 1994; 321 – 322.

¹⁴ A.g.e.; 329.

¹⁵ Immanuel Kant; 1993; 366.

¹⁶ Immanuel Kant; 2009a; 28.

koşula bağlı olmama” durumuna erişiriz¹⁷. İnsan akli, ancak tam anlamıyla duyulur dünyanın dayattıklarından bağışık kalabilmesiyle, ahlak alanında söz sahibi olabilir. Ahlak yasası da, ancak tek dayanağını akıl sahibi bir varlık olarak insanda bulmasıyla özsel niteliğine kavuşur. Yasanın zorunluluğu, insan aklının özerkliğiyle doğru orantılı biçimde artar¹⁸. Dolayısıyla, Kant'ın açık bir biçimde belirttiği üzere: “(...) özgürlük idesine özerklik kavramı, buna da ahlaklılığın genel ilkesi ayrılmazcasına bağlıdır; bu ilke de, doğa yasasının bütün görüşlerin temelinde bulunması gibi, akıl sahibi varlıkların bütün eylemlerinin idesinin temelinde bulunur”¹⁹.

Bu noktada, özgürlüğün de ikili anlamıyla karşılaşırız: İlk ahlak yasasını olanaklı kılmak, bir ilkeyi herkes için genelleştirilebilecek bir yasa haline getirebilmek üzere, her türlü içerikten, eğilim ve arzu nesnesinden, bağımsızlaşmayı ifade eden negatif özgürlük ve saf pratik aklın buradan yola çıkarak kendi yasasını koyması anlamında pozitif özgürlük²⁰. Bu bağlamda, aklımızın özgür biçimde belirleyebileceği, genel geçer temel ahlak yasası şöyle olacaktır: “Öyle eyle ki, senin istemenin maksimi, hep aynı zamanda genel bir yasamanın ilkesi olarak da geçerli olabilsin”²¹. Bu ilke, böylece, kendi eğilimlerimiz uyarınca gerçekleştirdiğimiz her türlü eylemi haklaştırmamızın önüne geçer. Örneğin, çıkarımız gerektirdiği için ikiyüzlü eylemlerde bulunduğumuzu düşünelim. Bu eylem uyarınca maksimimizi genelleştirdiğimizde, herkesin kendi çıkarı uyarınca ikiyüzlü davranması gerektiğini savunmamız gerekecektir; ancak yine de böyle kişilerin oluşturduğu bir toplumun içinde yer almayı istemeyiz. O halde görülmektedir ki, evrenselleştirilme olanağı olmayan böyle bir maksim, yasa haline de gelemez. Kant'tan aktarırsak: “Eylemin maksimi sınıanıp, bir doğa yasasının biçimini genel olarak alamıyorsa, ahlakça olanaksız bir maksimdir. En sıradan anlama yetisi bile böyle bir yargıda bulunur; çünkü onun en sıradan yargılarının, (...) temelinde, hep doğa yasası bulunmaktadır”²².

Önemle belirtmemiz gerekir ki, ahlak yasasının dayattığı zorunluluğun özgürlükle bağıını görmezden geldiğimizde yanlışa düşmemiz kaçınılmaz olur. Burada Kant'ın ahlak görüşünün meşruluk savını sarsmak adına, genellikle Kant'a atfedilen bir yazışmaya dayandırılan bir örneği

¹⁷ Heinz Heimsoeth; *Kant'ın Felsefesi*; Çev. Takiyettin Mengüşoğlu; DoğuBatı Yayınları, Ankara; 2007; 123.

¹⁸ A.g.e.; 131.

¹⁹ Immanuel Kant; *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*; Çev. İonna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu; Ankara; 2009b; 71.

²⁰ Immanuel Kant; 2009a; 38.

²¹ A.g.e. 35.

²² A.g.e.; 77.

KANT'IN DÜŞÜNÇESİNDE ÖZGÜRLÜĞÜN ASIL DAYANAĞI OLARAK
ZORUNLU AHLAK YASASI

Çağdaş Emrah ÇAĞLIYAN

anımsayabiliriz: Bu örnekte, Kant'ın düşüncesine uyarsak öldüreceği kişiyi soruşturan bir adama bile doğruyu söylemekle yükümlü olduğumuz ima edilir ve insanlık adına buyurucu olan bu etik görüşün insanlıktan çıkarıcı yanı vurgulanır²³. Ancak, bu bakış, koşulsuz buyruğun asli niteliğini görmekten yoksun bir sıklık barındırır. Çünkü alelade bir yalan söyleme edimi, kişinin bireysel çıkarını kollamaya yöneliktir. Ancak, örnek olayda yalan söyle(ye)meyen kişinin durumu da, korku nedeniyle canı tehlikede olan birini ifşa etmek, dolayısıyla yine bir yönüyle günlük çıkarını kollamaktır. Zorunlu ahlak yasası ise, dünyevi çıkarından bütünüyle özgürleşebilmiş insanın aklını gerektirir. Dolayısıyla bu insanın uyacağı evrensel yasa, canı tehlikede olan birini ele vermeye hiçbir gerekçe sağlayamaz²⁴.

Ayrıca vurgulanması gereken bir nokta da şudur ki, ahlaklılığın temel ilkesi, bireysel eylemlerin, kişiye özgü her türlü çıkardan daha öte bir anlamı olan haklılığının herkes için geçerli olabileceğinden yola çıkar ve bu geçerlilik karşısında –içten içe dahi olsa- saygı duymadan edemeyiz. Örneğin, haksız eylemlerde bulunan birisi, sonunda yaptıklarının cezasını çekecek olursa, açıkça itiraf etmese bile, adaletin yerini bulduğunu düşünecektir. Öyleyse, yasanın uyandırdığı saygı, kişinin bencil eğilimleriyle uyuşmaz. Üstelik, özsevgimizi haklı çıkarmak isterken dahi, yasanın buyurganlığına karşı koyamayız. Kant'ın ifadesiyle:

“Saygının nesnesi yalnız ve yalnız yasadır, hem de kendi kendimize, üstelik kendi başına zorunlu imişçesine kabul ettirdiğimiz yasa. Yasa olarak ona biz, ben sevgimize danışmadan boyun eğerez; ama kendimize kendimiz tarafından kabul ettirilmiş bir yasa olarak o, yine de istememizin sonucudur (...)”²⁵.

Dolayısıyla, bu saygının kaynağında, karşısında eğildiğimiz yasa gibi, yine düşünsel bir neden vardır; yasadaki zorunluluğu nasıl biliyorsak, ona yönelik duygumuzdaki zorunluluğu da benzer şekilde kavrarız. Bizim üzerimizdeki bu yasanın katı gerçekliği, doğamıza ait düşkünlükleri daha keskin biçimde görmemizi sağlar ve kendi gözümüzde değerimizin yitmesine yol açar. Ancak öte yandan, Kant'ın belirttiği üzere: “İstememizi belirleyen neden olarak bizi

²³ Allen Wood; *Kant*; Çev. Aliye Kovanlıkaya; Dost Kitabevi, Ankara; 2009; 167.

²⁴ Kant'a ait şu tümceler, bu konudaki savımızı güçlendirecektir: “Ödevlere boş vererek kaçınabileceği en büyük felaketlerde bile dürüst bir insanı ayakta tutan (...) insanlığın onurunu korumuş ve ona saygı göstermiş olduğunun bilinci değil midir” (Akt. Cassirer, 2014: 38).

²⁵ Immanuel Kant; 2009b; 17.

kendi gözlerimizde küçük düşüren şeyin tasarımı, pozitif olduğu ve belirleme nedeni olduğu zaman, kendi başına saygı uyandırır”²⁶. Dolayısıyla, görüleceği üzere, ahlak yasasının yüceliği, gururumuzu çiğnediği durumda dahi, kendisini zorunlu olarak dayatır; ona saygı duymamak bizim elimizde değildir ve kendi üzerimizde üstünlüğünü kabul ettiğimiz bu yasa, eylemlerimizi belirleme gücüne de sahiptir, ki bizi pozitif anlamda özgürlüğe kavuşturan da yine saygı duyduğumuz bu yasa olacaktır.

Üstelik, engelleyememeksizin hissettiğimiz, bize ahlak yasasının üstünlüğünü kabul ettiren saygı duygusunu, görmezden gelmeye çalışsak dahi, başka insanlarla ilgili yargılarımızda da zorunlu olarak taşıdığımızı görmüşüzdür. Kant, şu örneği verir: “Soylu ama sıradan bir insan karşısında dahi ruhumuz eğilir. Böyle bir örnek “kendimi beğenmişliğimi yıkan bir yasa sunar ve bu yasaya uymayı, dolayısıyla da bu yasanın (söylediğinin) yapılabirliğini eylemle kanıtlanmış olarak görürüm. Dürüstlüğü böyle bir derecesinin bende olduğunu bilsem bile, yine de saygı kalır”²⁷. Bu durumda, ahlak yasası, kendisini somut bir örnekle açık hale getirmiştir ve bu yasa her zaman kendi yüceliğini, bizi alçaltmak pahasına, ortaya koyar. Onun yüceliğini kabul etmemek, karşısında eğilmemek elimizde değildir: “Saygı öyle bir ödenektir ki, istesek de istemesek de, onu ödememezlik edemeyiz”²⁸. Öyleyse, yasa karşısında zorunlu şekilde duyduğumuz saygının haz duygusu barındırmadığını söyleyebiliriz. Çünkü bu duyguya boyun eğerken hiç hevesli davranmayız; kendi gözümüzdeki konumumuzu daha haklı çıkarabilmek için, saygı gösterdiğimiz duruma ya da yasaya kusur biçmeye çalışırız²⁹. Ancak yinelemeliyiz ki, Kant’a göre, insan, kendisinde saygı uyandıran şeyin büyüklüğünü ne denli inkâr etmeye çalışsa da, içten içe bu duyguyu taşımaktan geri duramaz. Dolayısıyla saygı, yalnızca bizi karşısında eğildiğimiz yasa uyarınca belirli eylemlerle yükümlü kılmaz, aynı zamanda başka kişilerle aramızdaki katı uzlaşmazlıklar ve kötücül eğilimlerden de uzaklaştırır.

Yasaya duyduğumuz saygı kaçınılmaz olduğuna göre, yasaya göre eylemde bulunmak da kendini dayatan bir zorunluluk taşıyacaktır. Daha açık ifade etmeye çalışırsak, bu eylem biçimi bizim eğilimlerimiz uyarınca, keyif duyacağımız şekilde gerçekleşmez; hiç gönüllü olmasak dahi, bizi kıldığı yükümlülük uyarınca ortaya çıkar. Bu doğrultuda, tüm eğilimlerimizden arınmış biçimde, ahlak yasası uyarınca belirlediğimiz eylemler ödev niteliği

²⁶ Immanuel Kant; 2009a; 82.

²⁷ Immanuel Kant; 2009a; 85.

²⁸ A.g.e. 85.

²⁹ A.g.e.

taşır. Kant'ın anlatımıyla: "(...) ödev, yasaya saygıdan dolayı yapılan eylemin zorunluluğudur. Yapmayı tasarladığım eylemin nesnesine kuşkusuz eğilimim olabilir, ama hiçbir zaman saygım olamaz; çünkü o, istemenin bir etkinliği değil, sırf bir etkisidir"³⁰. Öyleyse, ahlak yasası karşısında duyduğumuz saygının zorunlu olması yoluyla ki, eylemlerimiz de ödev biçimi alır ve bu ödev tüm çıkar ve tutkularımızdan bağımsızdır. Böylece, ödevin kendisi, herkes için geçerli bir ölçüt oluşturacak şekilde nesnellik taşır, bu nesnelliğin temelinde de pratik akıl alanındaki nedensellik yer alır; "Böylece bu duygu bir yasaya boyun eğme, yani (...) buyruk olarak, içinde haz taşımaz; eylemin kendisi bakımından daha çok acı verir. Buna karşılık, bu zorlamayı yapan sırf insanın kendi aklının yasa koyması olduğundan, o, aynı zamanda içinde yüceltme de taşır"³¹. Dolayısıyla, ahlak yasasına duyduğumuz saygı, bizi yalnızca küçültmez. Çünkü bu saygı uyarınca bilincine vardığımız yasaları kendi aklımızla çıkarırsanız ve böylelikle kendi gözümüzdeki konumumuz, karşısında alçaldığı nedenden ötürü, aynı zamanda yücelir.

Bununla birlikte, Kant, eğer varsa, ödevi yerine getirme yönündeki eğilimimizin eylemimize fazladan hiçbir değer kazandıramayacağı görüşündedir. Bu konuda, Kant'ın sözleri şu şekildedir:

"Yapılabildiği yerde iyilik yapmak ödevdir; üstelik öylesine duygudaşlığa eğilimli ruhlar vardır ki, onları harekete getiren boş gurur ya da çıkar gibi başka bir neden olmaksızın da, çevrelerine sevinç yaymaktan ve kendi eserleri olan başkalarının memnurluğundan zevk alırlar. (...) böyle bir durumda bu tür bir eylem, nice ödevde uygun, nice sevimli olursa olsun, hiçbir hakiki ahlaksal değer taşımaz, başka eğilimlerle aynı düzeydedir (...)"³².

Dolayısıyla, yinelemek gerekirse, ödevde uygun davranma yönünde tinsel bir eğilimimizin olması, eylemimizi yüceltmez; tersine yasanın buyurusunu daha içtenlikle kabul edebildiğimiz ölçüde eylemimiz değerini yitirir. Ödev uyarınca gerçekleştirdiğimiz eylemin sonucunda, yüce amaçlar gerçekleştirdiğimizi ileri sürdüğümüz durumlarda dahi, eylemimizin taşıdığı değeri ortaya koymuş olmayız. Kant'ın ifadesiyle: "(...) ödevden dolayı yapılan bir eylem, ahlaksal değerini, onunla ulaşılabilecek amaçta bulmaz, onu yapmağa karar verdirten maksimde bulur (...)"³³. Dolayısıyla, genele uygulanabilir bir ahlak yasasından dolayı, ve yalnızca bu yasadaki için, eylemiyorsak,

³⁰ Immanuel Kant; 2009b; 15.

³¹ Immanuel Kant; 2009a; 89.

³² Immanuel Kant; 2009b; 13.

³³ A.g.e.; 15.

öncelikle yasanın egemenliğini gözden kaçırmış oluruz ki, bu da eylemimize yersiz bir değer biçmemize neden olur.

Bu nokta, Kant'ın düşüncesindeki, ödev uyarınca gerçekleştirilen eylemlerin yasa niteliğinin gözden kaçırılmaması gerektiği vurgusuyla uyum içindedir. Kant'a göre, salt yasadan çıkmış olduklarını gözardı ederek eylemleri "soylu, yüce, büyük" gibi tanımlarla nitelemek, yalnızca kişilerin "kendini beğenme" eğilimlerini beslemeye hizmet eder ve "ahlaksal yobazlığı" tetikler³⁴. Gerçek anlamıyla ödev eylemleri ise; "(...) onları gerçekleştiren istemeyi doğrudan doğruya duyulan bir saygının nesnesi olarak gösterirler ve isteme tarafından pohpohlanmak için değil (...), istemeye kabul ettirmek için, akıldan başka bir şey gerekli değildir"³⁵. Saygıya değer olan biricik konu eylemlerimizi uyarladığımız ahlak yasasıdır; eylemlerimizde ya da bu eylemleri gerçekleştiren özne olarak kendimizde bir üstünlük buluyorsak, bu nedenle övülmeyi bekliyorsak, eylemlerimiz yalnızca usumuz aracılığıyla bilincine vardığımız ahlak yasası uyarınca gerçekleşmemiş ve kibirimizle lekelenmiştir. Dolayısıyla hala duyusalığa bağımlıdır ve genelleştirilemez; "Ama ödevin kutsallığını başka her şeyin önünde tutmak ve kendi aklımız bunu kendi buyruğu olarak tanıdığı (...) için, bunu yapabileceğimizin bilincinde olmak, işte bu, adeta kendimizi tamamen duyular dünyasının üstüne yükseltmek demektir (...)"³⁶. Böylece, Kant'ın eğilimlerimizle uyumlu biçimde yerine getirilen ödev eylemlerine yönelik küçümseyici düşüncelerinin ardındaki niyet anlaşılır hale gelir. Aslında, Kant'ın söylemek istediği, bencil eğilimlerimiz arttıkça, ödevin kendisini daha buyurgan bir şekilde dayatması nedeniyle, eylemlerimizin daha ahlaklı olduğu değildir. Kant'ın asıl amacı, yasanın değerinin düşmesini ve gitgide gözden yitirilmesini önlemektir.

Bu doğrultuda, Kant, ödev uyarınca davrandıklarında dahi, hiçbir şekilde, kişilere yönelik bir yüceltmeye girişme de, onun bu tavrının insanı alçaltmaya yönelik olmadığını ısrarla belirtmemiz gerekir. Çünkü Kant, yasanın önemine vurgu yaparken, aslında, insana da duyusalığın dayattığı belirlenimlerin, çıkarıcı güdülerin üzerine çıkma yetisi atfeder. Deneyciliğe yönelttiği en sert eleştirilerden biri de, insanı bu yetiden tümüyle yoksun bırakmasına yöneliktir. Kant'a göre deneycilik;

"(...) niyetlerdeki ahlaklılığı kökünden söker ve ödevin yerine bambaşka bir şeyi, yani genellikle eğilimlerin onun aracılığıyla aralarında anlaştıkları deneysel bir çıkarı koyar. Ayrıca

³⁴ Immanuel Kant; 2009a; 93.

³⁵ Immanuel Kant; 2009b; 53.

³⁶ Immanuel Kant; 2009a; 171.

KANT'IN DÜŞÜNCESİNDE ÖZGÜRLÜĞÜN ASIL DAYANAĞI OLARAK
ZORUNLU AHLAK YASASI

Çağdaş Emrah ÇAĞLIYAN

bu nedenledir ki deneycilik –bütün bu eğilimler (...) üstün bir pratik ilke mertebesine çıkartıldıklarında, insanı değerden düşürdüklerinden, ama aynı zamanda herkesin duyusuna öylesine uygun düşükleri için-, hiçbir zaman çok sayıda insan için sürekli bir durum meydana getiremeyecek olan her türlü mistik coşkudan çok daha tehlikelidir³⁷.

Alıntıdan anlaşılacağı üzere, deneyciler, yalnızca görgül verilerden hareketle yorumlamaya giriştiklerinden ve yine bu eğilimleri uyarınca insana ilişkin kabul edebildikleri tek görgül veri çıkar duygusu olduğundan, insan üstündeki her türlü otoriteyi yadsıyor görünen deneyciliğin varacağı yer, doğrudan insanın alçaltılması olacaktır³⁸. Üstelik, deneyciliğin iddiaları o denli etkilidir ki, tümüyle çürütülebilmesi hiçbir zaman olanaklı olamaz ve pratik alandaki zorunlu yasa başta olmak üzere bütünlükçü her türlü akılcı savın karşısındaki en önemli tehdidi oluşturur. Kant'ın düşüncesi ise, deneyciliğin varsayımlarının tersine, insanın kendinde farketmediği çıkarıcı eğilimleri bile, usun getirdiği alçakgönüllülükle ilişkilendirir: “Doğrudan doğruya saf bir akıl yasasıyla eylemlerde bulunmak için belirlenme, hatta istemenin bu düşünsel belirlenebilirliğinin öznel yönünü duysal bir şey ve özel bir duysal duygunun (...) etkisi sanma yanılgısı, insanın doğal yapısının çok yüce bir özelliğidir³⁹. Bu durumda anlaşılmaktadır ki, insan istemesine egemen olacak bir yasanın üstünlüğünün kabulü, -akıl sahibi bir varlık olarak- insanı daha çok yüceltir; yasaya boyun eğme, kişiyi yalnızca böbürlenmeden alıkoymaz, aynı zamanda onu kendi eğilimlerine ilişkin daha alçakgönüllü kılarak çıkarıcı(lık sandığı) dürtülerini aşmasına zemin hazırlar.

Dolayısıyla bu düşünce, aynı zamanda, insanın eylemlerinde dayanacağı temelini kendi kişisel mutluluğu olamayacağını da göstermektedir. Kant'a göre⁴⁰: “Mutluluk salt kendi başına usumuz için

³⁷ A.g.e. 79.

³⁸ Kant'ın buradaki eleştirisi, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*'de yazdıklarıyla uyum içindedir. Buradaki eleştirinin hedefi, deneycilerin eğilimlerini barındırdığını düşünebileceğimiz, ahlakla ilgili görüşlerini salt kendi kişisel amaçlarından çıkarsayan “politikacı-ahlakçılar”dır. Bunlar, “(...) hukuka aykırı prensipleri meşru göstermek için, insan tabiatının, aklın emrettiği iyilik fikrini gerçekleştirmeğe muktedir olmadığı bahanesini öne sürmekle, her türlü iyiye doğru gidişi ellerinden geldiği kadar imkânsız kılarlar ve böylece hukukun ihlalini ebedileştirirler” (Çev. Y. Abadan, S.L. Meray; Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları; 1960; 41).

³⁹ Immanuel Kant; 2009a; 127.

⁴⁰ Bu konuda Kant'tan şu örneği aktarabiliriz: “(...) ahlak yasası, kişinin kendi mutluluğu ilkesinden başka bir şey olsa gerek. Çünkü bir insanın kendi kendine “cebimi doldurmuş olsam da, ben değersiz biriyim” derken kullandığı ölçülerle, “ben zeki bir adamım, kasamı doldurdum” derken kullandığı ölçüler birbirinden çok farklı olsa gerek” (2009a; 43).

eksiksiz iyi olmaktan çok uzaktır. Us mutlu olmaya yaraşırılık ile, ahlaklı davranış ile birleşmiş olmayan mutluluğu (...) onaylamaz⁴¹. Öyleyse, insan, ne olursa olsun kendi eylemlerini –dolayısıyla yaşamını- kendi gözünde haklı çıkarmaya çabalamaktan geri duramaz. Ancak yine de, Kant'ın düşüncesinde mutluluğun tümüyle yadsındığını da söyleyemeyiz; sonuçta insanlar yaşarken aynı zamanda mutlu olmayı da isterler. Bu bağlamda, pratik usun buyruğu da, bizi mutluluktan tümüyle vazgeçirmeye zorlamaz, yalnızca “ödev söz konusu olduğu zaman” mutluluğumuzu gözetme eğilimimizin önüne geçer⁴². Bizi duyulur dünyanın üzerine yükselten ve sürekli daha iyi bir biçimde eylemeye iten neden, kendi mutluluğumuz uyarınca davranmamız değil, mutluluk dahil duyulur dünya ile ilişkili tüm istek ve eğilimlerimize gem vuran ahlak yasasıdır. Bu bakımdan, Kant için ahlak, “kendimizi nasıl mutlu kılacağımızın öğretisi değil, mutluluğa nasıl layık olmamız gerektiğinin öğretisidir”⁴³. Ancak, Kant, en iyiyi gerçekleştirmeye belirlenmiş pratik usumuz için, tek başına ahlakı ve “mutlu olmaya yaraşırılığı” da yeterli görmez. İnsan en iyi şekilde davranmaya ve mutluluğu hakeden bir yaşantı sürdürmeye ne kadar çabılıyor olsa da, bir şekilde mutluluğun kendisinden pay alma umudunu da taşıması gerekir⁴⁴.

İşte bu nokta, sonsuz tinsel yaşamın ve Tanrı'nın varlığına ilişkin iyimser önesürümlerin asıl dayanağını oluşturur. Bu bağlamda; “(...) tanrı kavramının içeriğinde, özgürlük düşüncesi ve ahlak yasasının geçerliliği içinde bulunandan başka hiçbir yeni ve sağlam temel verili olamaz”⁴⁵. Bizim, ulaşamayacağımız denli uzak bir iyi eylem biçimini gerçekleştirmeye yönelmemiz, bununla birlikte eylemlerimizde yine de duyusal eğilimlerimizden bir iz bulmamız, bu eylemlerin asla gerçekleştirilemeyeceğini değil, gereğince gerçekleştirilebileceğini düşünmemize yol açar. Eylemin, duyusalıktan hiçbir artık barındırmayan böyle bir gerçekleştirilmesinde ise artık ödevin değil kutsallığın varlığı söz konusudur. Kutsallık, duyusalıktan pay almamız nedeniyle belki bizim için olanaksızdır ama bu şekildeki yasaya tam uygunluğu istemekten geri duramayız ve bunun ancak sonsuza dek süren bir ilerlemede bulunabileceğini düşünürüz. Bu bağlamda, Kant'a göre; “(...) saf pratik aklın ilkelerine göre, istememizin gerçek bir nesnesi olarak böyle pratik bir

⁴¹ Immanuel Kant; 1993; 370.

⁴² Immanuel Kant; 2009a; 102.

⁴³ A.g.e.; 141.

⁴⁴ Immanuel Kant; 1993; 370.

⁴⁵ Ernst Cassirer; *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*; Çev. Doğan Özlem; İnkılap Kitabevi; İstanbul; 1996; 281.

ilerlemeyi kabul etmek zorunludur"⁴⁶. Dolayısıyla, en yüksek iyi düşüncesi, hem kendi adımıza bunu sonsuz bir yaşam içerisinde yerine getirmeyi umut etmemize, hem de bu en yüksek iyiyi tam uygun biçimde yerine getiren bir varlık tasarlamamıza yol açar. Bu varlığın koyutlanması, doğrudan ahlaksal yasanın gerektirdiği ödevle ilişkilidir; "(...) yani Tanrının varlığını kabul etmek, ahlaksal bakımdan zorunludur"⁴⁷. Ayrıca vurgulamamız gerekir ki, Tanrı'nın varlığını gerektiren biricik neden de bu ahlaksal zorunluluktur; ancak bu şekilde Tanrı bizim için bir anlama kavuşur ve yaşamımızda bir yer kaplar. Tanrı'yı ancak bu şekilde kabul ettiğimizde, "yeryüzündeki yazgımızı yerine getirmeye" belirleniriz; temel hareket noktamız olarak usun yasa koyuculuğunu görmezden gelip Tanrı'yı yalnızca -en yüksek varlık, vb.- boş kavramlara bağlayarak açıklamaya çalıştığımızda ise vardığımız yer yalnızca bağnazlık olur, ki bunun da sonunda tetikleyeceği şey yalnızca inançsızlık olacaktır⁴⁸. Ahlak yasasından yola çıkarak koyutladığımız Tanrı kavramı ise, yerine getirmeye çalıştığımız ödevimizin en iyi uygulayıcısı olarak, edimsel bir gerçekliğe sahiptir; onun üzerimizde hissettiğimiz yargılayıcı bakışları altında, biz de ödevi daha kusursuz biçimde gerçekleştirmeye çalışırız.

116

Böylece, Tanrı, ancak bize içkin olduğu böyle bir tasarım altındayken ve usumuzun yardımıyla bilincine vardığımız ahlak yasası uyarınca bizimle doğrudan ilgiliyken, zorunlu olarak kabul edilir; onun kendinde ne olduğuna ilişkin giriştiğimiz uslamamalar ise temelsiz olarak kalmaya yazgılıdır. Kant'ın ifadesiyle:

"Bununla biz bu kendi başına şey konusunda hiçbir şey öğrenmiş olmuyoruz; ancak aklın, olanaklı, deneyim alanında en yüksek amaçlara yönelmiş kendi tam kullanılmasına ilişkin bir şey öğreniriz. Ondaki akla uygun bir şekilde dilenebilecek ve onunla yetinmek için yeterli bir nedene sahip olduğumuz bütün yarar da budur"⁴⁹.

Dolayısıyla, ancak dayanaklarını kuramayacağımız akıl yürütmelerden uzak durarak ve öncelikle kendi yaşamımızdaki doğrudan etkilerinden yola çıkarak, bu salt düşünülür kavramlar hakkında konuşmaya hak kazanırız. Bu nokta, aynı zamanda, Kant'ın ahlak incelemesindeki "en üst sınırı" oluşturur. Bu inceleme, aklın duyulur dünyadaki nedensel bağlantıların benzerinin düşünülür dünyadaki karşılıklarını vermeye çalışır, ancak bunun yanında, "kendisi için boş olan aşkın kavramlar uzamında, uçamadan güçsüzce

⁴⁶ Immanuel Kant; 2009a; 132 - 133.

⁴⁷ A.g.e.; 136.

⁴⁸ Immanuel Kant; 1993; 372.

⁴⁹ Immanuel Kant; 2011; 116.

kanatlarını çırpıp durmamasını, hayal kuruntuları arasında kendini yitirmemesini” sağlar, ki asıl yararı da budur⁵⁰. Son olarak ekleyebiliriz ki, Kant'ın öğretisinde yasa koyuculuğunu rehber edindiğimiz aklın, düşünce tarihinin ilerleyen yüzyıllarında tektipleştiricilik ve kısıtlayıcılık ile yaftalanacak olan sınırlayıcı özelliği, aslında edimsel bir özgürlüğü hazırlama konusunda, kendisini yadsıyanlardan çok daha fazla söz sahibidir.

Sonuç

Özgürlük üzerine uslamamalar, genellikle yasa kavramı üzerinden gerçekleştirilir. Şöyle ki, aklımız bizi, özgürlüğün izini, yasanın dışında ya da içinde sürmeye yöneltir ama bir şekilde bu kavramı görmezden gelmemize izin vermez. Kant'ın öğretisi, açıklamaya çalıştığımız üzere, özgürlüğü ancak yasa, ahlak yasasıyla uyum içinde olanaklı kılar. Öncelikle belirtmek gerekir ki, Kant, döneminin düşünsel ikliminde insanın duyulur dünyada hiçbir olgu arasında bağ kuramayacak şekilde kurgulanmasının neden olacağı yıkımı önleme çabasıdadır. Bu nedenle, ilkin dış dünyadaki olgular yığınından bütüncül bir yapı ortaya koyma gücünü akla, akıl sahibi bir varlık olarak insana devreder, ardından insan aklının gücünü yalnızca olgular dünyasıyla sınırlamaz, aklın ideler alanındaki meşru kullanımının da yolunu açmak ister. Dolayısıyla yalnızca deneyciliğin değil, ölçsüz metafizik uslamamaların da önüne geçmeyi amaç edinir. Bununla birlikte, akıl, kendini yasalarını duyulur dünyaya buyurmakla sınırlamaz, aynı yasaları deney dünyasının ötesine de uygulama eğilimine girer, ki bu eğilim onun doğasına aittir. Bu eğilimden dolayı horgörüye uğramaması için, aklın bu alandaki ideleri teorik olarak temellendirmeye çalışmaması, bu idelerin doğrudan kendi yaşamlarımızdaki, pratik etkilerinden hareketle açıklamasını vermesi gerekir. Böylece özgürlük, deney dünyasındaki nedenselliğin düşünülür dünyasındaki karşılığına dönüşür.

Kant'ın özgürlüğe ilişkin vurgusu, özellikle duyulur tüm eğilim ve dürtülerimizden bağımsızlaşmamız ve duyulur olanın üzerine çıkmamız üzerinde yoğunlaşır. Ancak eğilimlerimizden tümüyle bağımsız kalabilmemiz yoluyla ki, herkes için geçerli olabilecek ve edimsel bir özgürlüğü gerçekleştirebilecek bir eylem ilkesinin bilincine varabiliriz. Bu ilke, herkes için genelleştirilebildiğinde meşruluk kazanır ve bir ahlak yasası haline gelir. Bununla birlikte, ahlak yasası söz konusu olduğunda, her ne kadar edimsel özgürlüğümüz onun aracılığıyla gerçekleşse de, bu yasa bizim mutluluğumuza hizmet etmez; ne de kendi gözümüzdeki değerimizi yüceltir.

⁵⁰ Immanuel Kant; 2009b; 81.

KANT'IN DÜŞÜNÇESİNDE ÖZGÜRLÜĞÜN ASIL DAYANAĞI OLARAK
ZORUNLU AHLAK YASASI

Çağdaş Emrah ÇAĞLIYAN

Çünkü ahlak yasasının genelleştirilmesine zemin hazırlayan etken, kendimizi alıkoyamayacağımız bir duygu olan yasaya saygıdır. Örneğin, işlediğimiz bir suçun cezasını çektiğimizde, çevremize karşı yakınıyor olsak da, başımıza geleni hakettiğimizi düşünmeden edemeyiz.

Dolayısıyla, yasanın talep ettiği saygı, hiçbir şekilde haz içermez, bize kendisini dayatır; böylelikle ahlak yasasının buyurduğu eylemler de bizim için birer yükümlülüğe, ödevde dönüşürler. Biz bu eylemlerle yükümlü olduğumuz için, yasanın talep ettiğini yerine getirdiğimizde, hiçbir şekilde övünmeye de hakkımız yoktur; yasanın yüceliği karşısında kendimizi büyük gösterme çabamız anlamsızdır. Hatta, Kant'a göre, ödevi yerine getirmek bizim eğilimlerimizle uyum içindeyse, eylemimizin değeri daha da alçalır; yasa ancak buyurgan ağırlığıyla doğru orantılı olarak değerini korur. Ancak söylememiz gerekir ki, Kant'ın burada insanı yüceltmekten ısrarla kaçınmasının temel nedeni, yasanın başat konumunu yitirmesine engel olmaktır. Asıl yüceliği taşıyan ahlak yasası olmakla birlikte, bu yasanın bilincine varan da, akıl sahibi varlık olması bakımından insandır ve insan da ancak bu şekilde, duyulur olanı aşma becerisi gösterme yetisiyle ve böylelikle bilincine vardığı ahlak yasasını kendisine rehber edinmekle yücelir. Dolayısıyla insanın bu yetisi, hem herkesin insana yaraşır bir şekilde yaşaması için gösterilen çabaları haklılaştırır, hem de yaşayageldiği haliyle yetinmemesine ve duyulur yanını sürekli aşmaya çalışmasına zemin hazırlar. Belki de ancak bu çaba, insanın üst-insana doğru bitimsiz dönüşümünü betimlemektedir.

KAYNAKÇA

- Cassirer, Ernst; *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*; Çev. Doğan Özlem, İnkılap Kitabevi, İstanbul; 1996.
- Cassirer, Ernst; *Rousseau, Kant, Goethe*; Çev. Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Yayınları; İstanbul; 2014.
- Copleston, Frederick; *A History of Philosophy – Volume VI – Modern Philosophy: From The French Enlightenment to Kant*; Doubleday Publishing, New York – USA; 1994.
- Heimsoeth, Heinz; *Kant'ın Felsefesi*; Çev. Takiyettin Mengüşoğlu; DoğuBatı Yayınları, Ankara; 2007.
- Kant, Immanuel; *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*, Çev. Y. Abadan, S.L. Meray, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1960.
- Kant, Immanuel; *Arı Usun Eleştirisi*, Çev. A. Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul; 1993.
- Kant, Immanuel; *Pratik Aklın Eleştirisi*, Çev. İ. Kuçuradi, Ü. Gökberk, F. Akatlı; Türkiye Felsefe Kurumu; Ankara; 2009a.
- Kant, Immanuel; *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, Çev. İ. Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu; Ankara; 2009b.
- Kant, Immanuel; *Prolegomena*; Çev. İonna Kuçuradi, Yusuf Örnek; Türkiye Felsefe Kurumu; Ankara; 2011.
- Kaufmann, Walter; *İnsanı Anlamak*; Çev. Aziz Yardımlı; İdea Yayınevi, İstanbul; 1997.
- Wood, Allen W.; *Kant*; Çev. Aliye Kovanlıkaya; Dost Kitabevi, Ankara; 2009.

KANT'IN DÜŞÜNCESİNDE ÖZGÜRLÜĞÜN ASIL DAYANAĞI OLARAK
ZORUNLU AHLAK YASASI
Çağdaş Emrah ÇAĞLIYAN

120